

nisâ (nşr. Ebû'l-Fidâ Sâmi et-Tûnî, Kahire 1411/1990). **14.** *Kitâbü'n-Nu'ût. es-Sünenü'l-kübrâ'nın aynı adlı bölümünü Abdülaziz b. İbrâhim eş-Şehvân yedi nüshasını karşılaştırarak Kitâbü'n-Nu'ût el-esmâ' ve's-şifât* adıyla yayımlamıştır (Riyad 1419/1998). **15.** *el-Cerh ve't-ta'dil.* İbn Hacer el-Askalânî bazı kitaplarında bu esere atıfta bulunmaktadır (*Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 97, 419; *Lisânü'l-Mizân*, II, 300). **16.** *Cüz' fihî meclisân min imlâ'i Ebî 'Abdirrahmân Aḥmed b. Şu'ayb b. 'Alî en-Nesâ'i (el-Emâlî).* Kırk yedi hadisi ihtiva etmektedir (nşr. Ebû İshak el-Huveynî el-Eserî, Cîze 1414/1994). **17.** *Cüz' min hadîş 'ani'n-nebî* (Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 107, vr. 310^a-321^a). **18.** *el-Künâ (el-Esmâ' ve'l-künâ, el-Esâmî ve'l-künâ).* Nesâ'i'nin oğlu Abdülkerim'in rivayet edip İbn Müferric'in bablara göre düzenlediği eser eski kaynaklarda zikredilmekle birlikte Fârûk Hamâde onun günümüze ulaşmış olduğunu bilmediğini söylemektedir (*'Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, neşredenin girişi, s. 28-30). Abdülaziz ed-Dihlevî, eserin bazı bölümlerinin *el-Müntekâ* adıyla bir araya getirildiğini belirterek sonuncu rivayeti zikretmektedir (*Bus-tânü'l-Muhaddisîn*, s. 129). **19.** *Tesmiyetü fuḳahâ'i'l-emşâr (min aşhâbi Resûlillâh şallâllâhu 'aleyhi ve sellem ve min ba'zihim min ehli'l-Medine)* (nşr. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, *Mecmû'atü'r-resâ'il fi 'ulûmi'l-hadîş* içinde, Medine 1389/1969, s. 5-10; nşr. Meşhûr Hasan Mahmûd Süleymân, Zerkâ [Ürdün] 1408/1987, *Şelâş resâ'il hadîşîyye li'l-İmâm en-Nesâ'i* içinde; Beyrut 1987; Riyad 1415/1994). **20.** *Tesmiyetü men lem yervi 'anhü gayrû racülîn vâ-ḥid.* Yirmi beş râvinin sadece adının verildiği bir çalışmadır (bir önceki kaynakta zikredilen risâlelerle birlikte yayımlanmıştır). **21.** *et-Ṭabaḳât.* Müellifin, başlangıçtan kendi zamanına kadar gelen bazı güvenilir ve zayıf râvileri zikrettiği eserin küçük bir parçası günümüze gelmiştir (*Tesmiyetü fuḳahâ'i'l-emşâr*'da zikredilen risâlelerle birlikte yayımlanmıştır). **22.** *Zikrû men ḥaddeşe 'anhü'bnü Ebî 'Arûbe ve lem yesma' minh (Mecmû'atü'r-resâ'il fi 'ulûmi'l-hadîş* içinde, Beyrut 1405). **23.** *Tesmiyetü's-süyûḥ.* Nesâ'i'nin 196 hocasının adını ve onlar hakkındaki değerlendirmelerini ihtiva eden risâleyi Kâsım Ali Sa'd yayımlamıştır (*Mecelletü Câmî'ati'l-İmâm Muḥammed b. Su'ûd el-İslâmiyye*, sy. 38 [Riyad 1423], s. 121-241).

Nesâ'i'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserlerinden bazıları şunlardır: *Mu'cem*,

et-Temyîz (et-Temyîz fi'l-cerh ve't-ta'dil, Esmâ'ü'r-ruvât ve't-temyîz beynehüm), Taşnîf fî ma'rifeti'l-iḥve ve'l-eḥavât mine'l-'ulemâ' ve'r-ruvât, Müsnedü ḥadîşî Mâlik b. Enes, Müsnedü ḥadîşî'z-Zührî bi-'ileliḥi ve'l-kelâm 'aleyh, Müsnedü ḥadîşî Şu'be b. Ḥaccâc (Kitâbü'l-İgrâb), Müsnedü ḥadîşî Süfyân b. Sa'îd eş-Şevrî, Müsnedü ḥadîşî İbn Cüreyc, Müsnedü ḥadîşî Yahyâ b. Sa'îd el-Kaṭṭân, Müsnedü 'Alî b. Ebî Ṭâlib, Müsnedü Mansûr b. Zâzân el-Vâsîṭî, Menâsikü'l-ḥac, Şüyûḥu'z-Zührî. Ayrıca *es-Sünenü'l-kübrâ*'dan istinsah edilen bazı bölümler Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye'de bulunmaktadır (Elbânî, s. 420-424). Heysemî, *Keşfü'l-estâr 'an zevâ'idil-Bezzâr* adlı kitabında Nesâ'i'nin *es-Süneni*' dışındaki rivayetlerini, *Mecma'u'l-bahreyn fî zevâ'idil-Mu'cemeyn*'inde ise onun *es-Sünenü'l-kübrâ*, *'Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, *et-Tefsîr* gibi eserlerinde bulunup da *Kütüb-i Sitte*'de yer almayan rivayetlerini de bir araya getirmiştir. Kâsım Ali Sa'd, ünlü bir hadis münekkidi olan Nesâ'i'nin hadis râvilerinin cerh ve ta'dili konusundaki görüşlerini başta kendi eserleri olmak üzere ilgili kaynakları taramak suretiyle tesbit etmiş ve çalışmasına *Menhecü'l-İmâm Ebî 'Abdirrahmân en-Nesâ'i fi'l-cerh ve't-ta'dil ve cem'i aḳvâliḥi fi'r-ricâl* adını vermiştir (I-V, Dübey 1422/2002). Seyyid Kersevî Hasan da Nesâ'i'nin ferd rivayetleri ile *Kütüb-i Ḥamse*'ye olan zevâ'idini *İs'âdü'r-râ'î bi-efrâd ve zevâ'idin-Nesâ'i* (I-II, Beyrut 1419/1998), *es-Süneni*' ile *es-Sünenü'l-kübrâ*'daki mürsel rivayetlerini de *Takrîbü'n-nâ'i min merâsîli'n-Nesâ'i* (Beyrut 1418/1998) adıyla yayımlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nesâ'i, *'Amelü'l-yevm ve'l-leyle* (nşr. Fârûk Hamâde), Beyrut 1407/1987, neşredenin girişi, s. 11-90; a.mlf., *Tefsîrün-Nesâ'i* (nşr. Sabrî b. Abdülhâlik eş-Şâfiî – Seyyid b. Abbas el-Celîmî), Beyrut 1410/1990, neşredenlerin girişi, I, 28-108; a.mlf., *Fezâ'ilü's-şahâbe* (nşr. Fârûk Hamâde), Mağrib, ts. (Dârü's-sekâfe), s. 174; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 281-282; İbn Nukta, *et-Takryd li-ma'rifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânid* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1408/1988, s. 140-143; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 328-340; Zehebî, *Tezkiretü'l-ḥuffâz*, II, 698-701; a.mlf., *'Âlâmü'n-nübelâ*, XIV, 125-135; XV, 446; a.mlf., *Târîḫü'l-İslâm: sene 301-320*, s. 105-109; Sübkî, *Ṭabaḳât*, III, 14-16; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 36-39, 97, 419; a.mlf., *Lisânü'l-Mizân*, II, 300; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, III, 188; Abdülaziz ed-Dihlevî, *Bus-tânü'l-Muhaddisîn* (trc. Ali Osman Koçkuzu), Ankara 1986, s. 129, 200-201; Brockelmann, *GAL*, I, 170-171; *Suppl.*, I, 269-270; Sezgin, *GAS*, I, 167-169; Elbânî, *Maḥtûṭât*,

s. 420-424; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyûn*, II/1, s. 333-341; Cezzâr, *Medâḫilü'l-mu'ellifin*, IV, 1748-1750; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 49, 87, 114, 187, 203, 224-227, 245, 290, 316, 349, 424, ayrıca bk. İndeks; A. J. Wensinck, "Nesâ'i", *IA*, IX, 198-199; a.mlf., "al-Nasâ'i", *EP* (Fr.), VII, 970.

M. YAŞAR KANDEMİR

NESEFÎ, Burhâneddin

(برهان الدين النسفي)

Ebû'l-Fazl Burhânüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed en-Nesefî el-Hanefî (ö. 687/1289)

Kelâm, cedel ve hilâf âlimi.

600 (1204) yılı civarında muhtemelen Mâverâünnehir'deki Nesef'te doğdu. Memleketinde geçirdiği yıllar hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. 675'te (1277) hac dönüşü uğradığı Bağdat'a yerleşerek pek çok öğrenci yetiştirdi. İbnü'l-Fuvatî, Bîrzâlî ve Şîl'er'den Allâme el-Hillî gibi âlimler onun öğrencileri arasında yer alır. Allâme el-Hillî'ye ve Bîrzâlî'ye icâzet verdiği (684/1285), Kâdilkudât Celâleddin Ahmed b. Hasan b. Enûşîrvân'a Dimaşk'ta ilm-i hilâf okuttuğu bilinmektedir (Kureşî, I, 155). 22 Zilhicce 687'de (17 Ocak 1289) vefat eden Nesefî, Bağdat Hayzârâniye Mezarlığı'nda Ebû Hanîfe'nin türbesinin yanına defnedildi. Ölümünün 679 (1280), 684, 686 veya 688 (1289) yılında vuku bulduğundan söz edilmişse de kaynakların çoğunda verilen ilk tarih, öğrencisi İbnü'l-Fuvatî'ye nisbet edildiğinden daha isabetli görünmektedir.

Dinî ve felsefî ilimlerde kendini yetiştiren Nesefî bilhassa kelâm, cedel ve hilâf ilimlerine dair yazdığı eserlerle tanınmış, fıkhîta Hanefî olduğu halde kelâmında Eş'arî mezhebini benimsemiştir. Aristo mantığının bir bölümünü teşkil eden ve İslâm dünyasında önce felsefecilerle kelâmcılar tarafından kullanılan cedel konusunda sadece nas, icmâ ve kıyasa dayanan delillerin kullanılması gerektiğini savunan Ebû'l-Yûsr el-Pezdevî metodu karşısına, hangi ilme ve konuya ait olursa olsun delil niteliği taşıyan bütün bilgilerle istidlâl edilebileceğini benimseyen "Amidî metodu" ortaya çıkmıştı (bk. CEDEL). Burhâneddin en-Nesefî de Amidî metodunu benimsemiş, cedel ve hilâf ilmine eserleriyle önemli katkılarda bulunmuştur. İbn Sinâ'nın *el-İşârât ve't-tenbîhât*'ına şerh yazması felsefeye olan ilgisini göstermekle birlikte mantık hariç Gazzâlî gibi felsefeye karşı mesafeli durduğu, kelâm ilmin-

NESEFÎ, Burhâneddin

de de Gazzâlî, Fahreddin er-Râzî çizgisinde olduğu anlaşılmalıdır. Tasavvufa dair olumlu tavrı ise Cüneyd-i Bağdâdî'den nakiller yapmasında ve Hallâc-ı Mansûr'un Sünniliğini savunmasında kendini göstermektedir (Elr., IV, 371).

Eserleri. 1. *el-Fuşûl fî 'ilmi'l-cedel*. Neseffî'nin cedel ilminde en meşhur kitabı olup çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 1203/1; Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 27016; Berlin Staatsbibliothek, nr. 5168; Princeton Üniversitesi Ktp., Yahuda Section, nr. 3334; Taşkent Bilimler Akademisi Bîrûnî Enstitüsü Ktp., nr. 1983 vb.). Eserin adı klasik kaynaklarda *Muqaddime fi'l-hilâf* (Kureşî, III, 351; Leknevî, s. 247), *Fuşûlû'n-Neseffî fî 'ilmi'l-cedel* olarak kaydedilmiş (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1272, 1798-1799, 1803; *İzâhu'l-meknûn*, II, 194), Taşkoprîzâde ise bunu *el-Fuşûl ve Muqaddime* adıyla iki ayrı eser gibi göstermiştir (*Miftâhu's-sa'ade*, I, 305). Medreselerde okutulduğu anlaşılan kitap bir kısmı müellifin öğrencisi olduğu anlaşılan birçok kişi tarafından şerhedilmiştir. Bunlardan Mahmûd b. Abdurrahman el-İsfahânî ile (*Şerhu'l-Fuşûl fî'l-hilâf*, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 740) Muhammed b. Eşref es-Semerkindî'nin (*Şerhu'l-Muqaddime'l-Burhâniyye fî 'ilmi'l-cedel*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2303) adları zikredilebilir. Bazıları Neseffî ile aynı çağda yaşayan şârihlerin ve diğer âlimlerin bu eseri cedel, hilâf ve nazar ilimlerine nisbet etmeleri söz konusu terimlerin o dönemlerde aynı anlamda kullanıldığını göstermektedir (Özen, sy. 2 [1999], s. 176-177). 2. *Menşe'ü'n-nazar. el-Fuşûl*'den sonra kaleme alınıp onun asıl muhtevasını oluşturan temel konuları ana hatlarıyla ele alan öğretim amaçlı bu eserde ilmî tartışmalarda takip edilmesi gereken ilkeler, **telâzüm*** bahisleri, itirazların ve kıyasların def'i gibi konular ele alınmıştır. Kitap Şükrü Özen tarafından neşredilmiştir (bk. bibl.). Müellifin bizzat şerhettiği eserin (*el-İntişâr fî şerhi Menşe'ü'n-nazar*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3034), yazarları bilinmeyen *Şerhu Menşe'ü'n-nazar* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2303/6) ve *Ecvibe 'ani'l-es'ile elletî evredehâ şârihu Menşe'ü'n-nazar 'alâ muşannifi* (Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 1203/6) adlı iki şerhi daha vardır. Bunların ilkinde Neseffî birçok noktada eleştirilmiş, ikincisinde bu eleştirilere cevap verilmiştir. Kâtib Çelebi, Ekmeleddin el-Bâbertî'nin de

Menşe'ü'n-nazar'ı şerhettiğini belirtmektedir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1861). 3. *Def'u'n-nuşûs ve'n-nukûz* (Berlin Ktp., nr. 5171). 4. *et-Terâcih*. Deliller arasında teâruz konusunun ele alındığı bir risâledir (Berlin Staatsbibliothek, nr. 5172). 5. *en-Nikâ-tü'z-zarûriyyetü'l-erba'iniyye (en-Nikâ-tü'z-zarûriyye ve el-üstukussâtü'l-erba'iniyye, el-Üstukussât)*. Eserde Ebû Hanîfe ile Şâfiî arasındaki kırk ihtilâflı mesele ele alınıp cedel metoduyla tartışılmıştır (Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 1203/3; Lâleli, nr. 2243). Neseffî bu kitabını *Şerhu Nüketi'l-erba'in fî 'ilmi'l-cedel* adıyla şerhederek (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 2106/2) *Ve-zir Hârûn b. Sâhib Şemseddin Gıyâseddin'e* sunmuştur. Eserin ayrıca biri Sa'd b. Ali es-Semerkindî'ye ait (*Şerhu Nüketi'l-erba'in*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2200), diğeri müellifi bilinmeyen (*Şerhu'n-Nikâ-tü'z-zarûriyyeti'l-erba'iniyye*) (Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 1203/7) iki şerhi bulunmaktadır. 6. *Muhtaşaru Nihâyeti'l-ukûl* (Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 758). Fahreddin er-Râzî'ye ait kitabın hulâsası olup Neseffî'nin en hacimli çalışmasıdır. Müellif, mukaddime Râzî'nin eserini tertip açısından örnek aldığı söylemekle birlikte (vr. 220^b) ihtisar ettiğini belirtmez. Kâtib Çelebi kitabın adını *el-Muntehab min Nihâyeti'l-ukûl* şeklinde kaydeder (*Süllemü'l-vüşûl*, vr. 227^b). 7. *Risâle fi'l-ışık* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 680). 8. *Mekârimü'l-ahlâk* (Diyarbakır İl Halk Ktp., nr. A 1168/2). 9. *Meşâriku'l-envâr fî şerhi'l-esmâ'il-hüsnâ* (Atîf Efendi Ktp., nr. 1529; Diyarbakır İl Halk Ktp., nr. A 1168/1; Berlin Staatsbibliothek, nr. 2233). Gazzâlî'nin *el-Makşadü'l-esnâ* ve Fahreddin er-Râzî'nin *Levâmi'ü'l-beyyinât* adlı eserleri esas alınarak yazılmıştır. 10. *el-Muntehab mine'l-Makşadi'l-aşkâ fî esmâ'il-lâhi'l-hüsnâ* (Princeton Üniversitesi Ktp., Yahuda Section, nr. 2432 [mecmua nr. 4235]). 11. *el-Vâzih*. Bazı kaynaklarda Burhâneddin en-Neseffî'nin Fahreddin er-Râzî'ye ait *Meâtîhu'l-gayb*'i *el-Vâzih* adıyla özetlediği kaydedilirken (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1756; *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 136) bazılarında eser ismi verilmeden onun bu tefsiri telhis ettiği bildirilmekte (Kureşî, III, 351; İbn Kutluboğa, s. 198), Brockelmann ise Neseffî'ye *Keşfü'l-hakâ'ik* adlı bir tefsir kitabı izâfe etmektedir (*GAL Suppl.*, I, 737). Nitekim Köprülü Kütüphanesi'nde (nr. 123, vr. 744; ayrıca bk. Şeşen v.dğr., I, 77-78) Burhâneddin en-Neseffî'ye

nisbet edilen *Keşfü'l-hakâ'ik ve Şerhu'd-dekâ'ik fî tefsiri kelâmi Rabbi'l-âlemin Muhtaşaru Meâtîhi'l-gayb* isimli bir tefsir bulunmaktadır. Eserde müellifin yer yer kendi görüşlerini de eklemekle beraber Fahreddin er-Râzî'nin kitabını özetlediği görülmektedir. İyâde b. Eyyûb el-Kübeysî buradan Nâs sûresinin neşrini gerçekleştirmiştir (Dübeý 1422/2001). 12. *Şerhu'l-İşârât ve't-tenbîhât*. İbn Sinâ'nın mantık ve felsefeye dair eserinin şerhidir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1756). 13. *Risâle fî'd-devr ve't-teselsül* (a.g.e., I, 865). 14. *Şerhu'r-Risâleti'l-kudsîyye bi-edilletihî'l-burhâniyye*. Gazzâlî'ye ait eserin şerhidir (a.g.e., I, 882). 15. *Fevâ'idü Burhâni'd-dîn* (a.g.e., II, 1296). 16. *Ma'la'u's-sa'ade* (a.g.e., II, 1720).

'*Akâ'idü'n-Neseffî* adıyla tanınan metnin Burhâneddin en-Neseffî'ye ait olduğu ileri sürülürse de risâlenin ilk şârihi olan Teftâzânî, ayrıca Kâtib Çelebi, İsmâil Paşa, A. J. Wensinck ve Brockelmann gibi pek çok kişinin yaygın kanaati eserin Necmeddin en-Neseffî'ye ait olduğu yönündedir (bk. AKÂİDÜ'N-NESEFÎ). Berlin Staatsbibliothek'te (nr. 5173) Neseffî'nin eserlerinin bulunduğu bir mecmuada müellifinin ismi zikredilmeyen *Te'âruzât (el-Muhtaşaru fi't-tercihât)* adıyla kayıtlı bir risâlenin de ona ait olması muhtemeldir. W. Ahlwardt tarafından *el-Kavâdihu'l-cedeliyye* ismiyle Neseffî'ye izâfe edilen risâle ise (Berlin Staatsbibliothek, nr. 5169) Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshasında (Şehid Ali Paşa, nr. 2304/4) *Risâle fî fesâdi uşûli'l-ebhâs elletî vaða'ahâ müberrizü'l-cedeliyyin* adıyla Esîrüddin el-Ebherî'ye nisbet edilmektedir (Ahlwardt, IV, 469; krş. Şeşen, s. 268-269; ayrıca bk. Özen, sy. 2 [1999], s. 179-180).

BİBLİYOGRAFYA :

Burhâneddin en-Neseffî, *Tefsiru sûreti'n-Nâs* (nşr. İyâde b. Eyyûb el-Kübeysî), Dübeý 1422/2001, neşreden giriş, s. 13-45; Zehebî, *el-İber*, III, 355; İbnü'l-Ekfânî, *İrşâdü'l-kâşid* (nşr. J. I. Witkam), Leiden 1989, s. 44; Safedî, *el-Vâfi*, I, 280-281; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, IV, 200-201; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, I, 155; III, 351; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim fi men şannefe mine'l-Hanefiyye* (nşr. İbrâhim Sâlih), Beyrut 1412/1992, s. 198-199; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirin*, II, 252; Taşkoprîzâde, *Miftâhu's-sa'ade*, I, 305; *Keşfü'z-zunûn*, I, 69, 95, 579-580, 865, 882; II, 1032, 1272, 1296, 1641, 1720, 1756, 1798-1799, 1803, 1861; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüşûl ilâ tabakâtihî'l-fuhûl*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1887, vr. 227^b; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 385; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 194-195, 247; Ahlwardt, *Verzeichnis*, II, 507; IV, 469-470; *İzâhu'l-meknûn*, II, 194; *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 135-136, 194; Brockelmann, *GAL*, I, 615; *Suppl.*, I, 737,

849; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library, A Handlist of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1962, V, 124; R. Mach, *Catalogue of Arabic Manuscripts (Yahuda Section) in the Garret Collection Princeton University Library*, Princeton-New Jersey 1977, s. 208; Ramazan Şeşen v.dğr., *Fihrisü mahtûâtî Mektebeti Köprülü*, İstanbul 1406/1986, I, 77-78; Ramazan Şeşen, *Muhtârât mine'l-mahtûâtî'l-^sArabîyyeti'n-nâdire fî mektebâti Türkiyâ*, İstanbul 1997, s. 268-269, 321-323, 830; Şükrü Özen, "İlm-i Hilâf yahut Fukahâ Metoduna Göre Cedel Hakkında Klasik Bir Metin: Menşe'ü'n-nazar", *Makâlât*, sy. 2, Konya 1999, s. 171-191; W. Madelung, "Borhân-al-Din Nasafî", *EI*, IV, 371.

MUSTAFA SİNANOĞLU

NESEFİ, Ebü'l-Berekât

(أبو البركات النسفي)

Ebü'l-Berekât Hâfizüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî (ö. 710/1310)

Hanefî mezhebinin
klasik sonrası döneminde
çok etkili olan bir âlim.

Buhara yakınlarındaki Nesev şehrinde doğdu (klasik kaynaklarda Nahşeb diye de anılan bu şehir daha sonra Karşî adını almıştır). Kaynaklarda hocaları hakkında verilen bazı bilgilerden hareketle (Kureşî, II, 598), 620 (1223) yılı civarında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Hanefî fıkhnın klasikleri sayılan *el-Mebsût*, *Uşûlü'l-Pezdevî*, *el-Hidâye*, *Fetâvâ Kâdî-hân* ve *el-Muhtû'ü'l-Burhânî* gibi eserlerin üretildiği, yaklaşık üç asır boyunca (XI-XIV. yüzyıllar) mezhebin önemli bir ilim merkezi olan Buhara'da yetişti. Buhara, Moğol istilâsının sancılarını yaşadığından birkaç defa katliam ve yağmaya uğramış olsa da hâlâ İslâm şehirleri arasında nüfusuyla ve gelişmişliğiyle ön plana çıkmakta ve ilim merkezi olarak canlılığını korumaktaydı. Hocalarından Şemsüleimme el-Kerderî temel İslâm ilimlerinin hemen bütün dallarında değerli üstatlardan eğitim almış, ancak ilmî mesaisini yazılı eser bırakmak yerine öğrenci yetiştirmeye adanmış bir âlimdi. Muhtemelen onun yetiştirdiği kişilerden ders alarak öğrenimini tamamlayan Nesevî özellikle Hamîdüddin ed-Darîr'den çok faydalandı ve hocasının ölümüne kadar onun yanından ayrılmadı. Kerderî'nin Hâherzâde lakabıyla tanınan yeğeni Bedreddin Muhammed b. Mahmûd el-Kerderî de Nesevî'nin hocalarındandır.

671 (1273) yılında iki rakip Moğol hanının yağma ve katliamına uğrayan Buha-

ra şehri bazı tarihçilerin belirttiğine göre yedi yıl boyunca ıssız ve harabe halinde kalmıştı. Bu dönemde Nesevî'nin nisbî bir refah ve istikrarın bulunduğu Kirman'a gittiği ve oradaki Kutbiyye-Sultâniyye Medresesi'nde uzun süre ders verdiği görülmektedir. Nesevî'nin Kirman'da ne kadar kaldığı, oradan ne zaman ayrıldığı ve bu sırada tekrar Orta Asya'ya dönüp dönmediği bilinmemekte, ancak Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî'nin düştüğü bir kayıttan onun 689 (1290) yılında hâlâ Kirman'daki medresede ders verdiği anlaşılmaktadır. Kaynaklar Nesevî'nin bundan sonraki hayatı hakkında bilgi ihtiva etmemekte, sadece 710'da (1310) Bağdat'a geldiğini, aynı yıl Bağdat'tan memleketine dönerken Hûzistan eyaletinin İzec (bugünkü Mâlûlemîr) şehrinde vefat ettiğini ve oraya defnedildiğini kaydetmektedir. Kureşî ölüm tarihini 701 (1301), Kâtib Çelebi 711 (1311) olarak verirse de kaynakların büyük çoğunluğu 710 (1310) yılında müttefiktir. Uzun yıllar medresede hocalık yapmasına rağmen kaynaklarda Nesevî'nin yetiştirdiği öğrencilerden sadece üçünün adı zikredilmektedir. Bunlardan Hüsâmüddin es-Sıgnakî genç yaşta Nesevî'den icâzet almış, *Mecma'u'l-bahreyn* yazarı Muzafferüddin İbnü's-Sââtî 683'te (1284) Kirman'da Nesevî'den *Kenzü'd-dekâ'ik*'i okumuştur. Bir diğer öğrencisinin adı Sa'dü'l-mille ve'd-dîn Mahmûd b. Ahmed olarak verilmektedir (Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, vr. 259^a-260^b).

Nesevî temel İslâm ilimlerinin hemen her dalında eser vermiş ve bunların bir kısmı Hanefî mezhebi çevrelerinde çok etkili olmuştur. Onun bu başarısının temelinde, olgunluk dönemini yaşayan İslâmî ilimlerin çeşitli dallarına ait bilgileri özellikle medrese öğrencileri için sistematik biçimde özetlemesi yatmaktadır. Nitekim *el-Menâr*'ı klasik sonrası Hanefî usul edebiyatının tartışmasız en etkili eseri olup hakkında 100'e yakın çalışma yapılmıştır. Bir diğer etkili eseri *Kenzü'd-dekâ'ik*, Hanefî fıkhnın doktrinini başarılı bir özetli olup mezhep geleneğinde otorite kabul edilen belli başlı eserlerden biridir. Kelâma dair *el-^sUmde* ile *Medârikü't-tenzil* adlı tefsiri de klasik İslâmî bilgilerin doyurucu özetleri olarak ilim çevrelerinde yaygın kabul görmüştür. Ancak Nesevî'yi sadece bir derleyici ve klasik bilgilerin sistematik sunumunu yapan bir müellif olarak görmek eksik bir değerlendirme olur. Bilhassa en fazla meşgul olduğu fûrû-i fıkhn alanında bazılarının göre ictihad, bazı-

larına göre temyiz yetkisine sahip bir hukukçu olduğu kabul edilmektedir (Leknevî, s. 101). Nitekim Hanefî hukuk doktrinine ilişkin şerh çalışmaları sonraki hukukçuların sık sık başvurduğu kaynaklar arasında yer almaktadır. Nesevî'nin bir diğer özelliği tasavvufî yönüdür; Kureşî ondan "zâhidlerden biriydi" diye söz eder (*el-Cevâhirü'l-muğiyye*, II, 294). Eserlerinden bir kısmı tasavvufî yönünü yansıttığı gibi hocası Kerderî'nin mutasavvif Faryâbî'nin öğrencisi olması (a.g.e., III, 426) ve Nesevî'nin yetiştiği dönemde tasavvufun Orta Asya'da ve özellikle Buhara'da yaygın durumda bulunması onun da bu kaynaklardan beslendiğini gösteren işaretlerdir. Hadise dair bir çalışmasına rastlanmasa da bazı kaynaklar onun bir muhaddis olduğunu belirtir (Leknevî, s. 102).

Eserleri. A) Fûrû-i Fıkhn. 1. el-Müstaşfâ. Ebü'l-Kâsim Muhammed b. Yûsuf es-Semerkindî'nin *el-Fıkhü'n-nâfi^s* (*en-Nâfi^s*) adlı kitabının şerhi olup Nesevî dîbâcede eserini, hocaları Kerderî ve Darîr'in derslerinde aldığı notlara daha önce yazılmış geniş eserlerden alınan bilgileri ekleyerek oluşturduğunu, ferâğ kaydında da "allâme" ifadesiyle Kerderî'yi, "şeyh" veya "üstâ" tabiriyle Hamîdüddin ed-Darîr'i ve *el-Mebsût* ifadesiyle Serahsî'nin meşhur eserini kastettiğini belirtmektedir. Bu kitabı günümüze ulaşmayan *el-Müstevfâ* adlı (Süleymaniye Ktp., Turhan Vâlide Sultan, nr. 156'da bu isimle kaydedilen eser *el-Müstaşfâ*'nın bir başka nüshasıdır) daha geniş bir eserinden özetlediğini ve ona *el-Müstaşfâ mine'l-Müstevfâ* adını verdiğini yine ferâğ kaydında belirttiği dikkate alınırsa bazı kaynaklarda eserin adının *el-Menâfi^s* olarak verilmesinin (İbn Kutluboğa, s. 111; Temîmî, IV, 154) bir karıştırmadan kaynaklanmış olduğu söylenebilir. Kitabın birçok yazma nüshası günümüze ulaşmıştır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1841, 1842; İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 391; İzmir Millî Ktp., nr. 601, 617). **2. el-Muşaffâ.** Necmeddin en-Nesevî'nin *el-Manzûmetü'n-Nesefiyye* adıyla meşhur olan fıkhnî ihtilâflara dair eserinin şerhidir. Müellifin belirttiğine göre çalışmasına *el-Müstaşfâ*'yı bitirdikten sonra başlamış ve 20 Şâban 670'te (22 Mart 1272) yazımını tamamlamıştır. Kâtib Çelebi, bu eserin *el-Manzûme* üzerine yine aynı müellif tarafından yazılan *el-Müstaşfâ* adlı şerhin bir özet olduğunu söylerse de (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1867, krş. II, 1922) bu, kütüphane kayıtlarında yazarın iki eserinin adlarının birbiri-